
BEGUNSTVO KOT PROBLEM
DRŽAV V IZGINJANJU
(KAKO KONKRETNEJE
IN POLITIČNO MISLITI
»BEGUNCE« V KONTEKSTIH
KULTURE?)

T o n č i K u z m a n i ć

Abstraktno govoriti in pisati nikoli ni bilo niti ne bo posebej težko. Pač zato ne, ker v teh položajih zadošča že bežno poznavanje nekaj »narrativnih zakonov« na ravni osnovnošolske izobrazbe, tu in tam kakšen košček zgodovine in že običajno, neobvezno – predvsem pa nenatančno – govorjenje/pisanje zlahka steče oz. si že zmožen proizvajati stavke. Toda pozor: to pomeni produkcijo velike količine splošnih, abstraktnih stavkov, ki so lahko le na videz »obvezujoči« in zlahka govorijo o »vsem mogočem« ter povrhu vsega še nemogočem ali vsaj domnevnem. Izhajam iz predpostavke, da naloga mišljenja niti približno ni v tem in takem splošnem in abstraktnem pisanju. Nahaja se popolnoma drugje: v posebnem in posamičnem, z besedo, v konkretnem in »zakoličenem«. Naloga tega zapisa je torej poskus razpiranja »vprašanja beguncev« in nastavljanja tega v predročnost, kar pomeni v zamejene možnosti (gr. dynaton) za mišljenje.

Prispevek, ki sledi, je formalno organiziran po zapovrstnih in različno naslovljenih »tezah«, ki poskušajo kar se da »logično« slediti druga drugi, in sicer za metodično, transparentno, postopno razpiranje problema, ki smo si ga zastavili v izhodišču. Tovrstno »metodično« podajanje se navezuje predvsem na poskus zložnega razgrajevanja običajnih splošnosti in abstraktnosti množičnega (tudi in predvsem medijskega) in množice zavajajočega govorjenja današnje dobe v smeri posebnosti in posamičnosti ter konkretnosti (kolikor je to pač mogoče v tako kratkem zapisu). Po morebitni »uspešnosti«, argumentiranosti, ne nazadnje tudi prepričljivosti tovrstnega prijema je mogoče soditi o rezultatih, do katerih se prebijemo proti koncu zapisa.

Sicer pa besedilo sestoji iz petih jasno ločenih delov: prvi se ukvarja s problemom »zamejevanja« in »postavljanja problema« in je nekako »logične« narave. Drugi se navezuje na elemente historičnega razumevanja tega, kar je v prvem razumljeno in delno utemeljeno kot »begunstvo«, in tudi na nekatere najbolj izstopajoče primere ahistoričnega govorjenja o beguncih. Tretji del abstraktno odpira vprašanje držav/e in državnosti kot bistveni kontekst premisleka pojava »postmoderne« begunstva. Četrti del poskuša skicirati današnje/trenutne položaje v zvezi z begunstvom, kar pomeni nekako na točki začetka leta 2016. Sledi sklep. V drugem, tretjem in četrtem delu dodajam v razmišljanje samo nekatere – po mojem mnenju bistvene – »elemente geneze« in torej dosedanjega razvoja, kar pomeni, da ravnam historično zato, da bi se prebili do razumevanja svoje sedanjosti.

Prihodnost je v tem kontekstu razumljena kot možnost (*dynamis*) in ne kot čas, kaj šele nujnost, kar pomeni kot nekaj, o čemer na dani časovni točki ni mogoče natančneje preudarjati, špekulirati o »prihodnjem razvoju« pa ne nameravam. Zaradi natančnosti je zadnji del postavljen drugače od prvih treh, in sicer na način Ludwiga Wittgensteina. To pomeni, da je poudarjen v najtransparentnejši mogoči obliki skoraj apodiktčnih stavkov, s katerimi je mogoče zlahka polemizirati. Hkrati je ta del tudi sklep prispevka.

I Postavljanja in zamejevanja

1 Definitio I

To, da smo vprašanje »zastavili«, nikakor še ne pomeni tega, da smo ga »definirali« v pomenu nujnega izhodiščnega zamejevanja (gr. *horisomai*). Torej tako, da bi naslovljeni problem bil »ustrezno zamejena tarča«, v katero je sploh in šele mogoče mišljenjsko, analitično, sintetično ... nameriti. V abstrakte in splošnosti namreč sploh ni mogoče nameriti, pa naj se to zdi še tako samoumevno in naravno, in sicer predvsem zato ker so brez meja in/ali brezmejne (gr. *apeiron*). Na tisto »Nekaj«, kar ne premore meje, tudi nameriti ni mogoče: preprosto zato ne, ker »je« na način neizmerljivega in nezamejenega.

Medtem ko za platonistične načine umevanja to »apeiron« in torej nezamejeno/brezmejno ni zapreka za mišljenje (velja celo obratno), pa za pripadnike Aristotelovih načinov premišljanja (peripatitiki) – in avtor tega zapisa se štejem med te – to pomeni (tudi) nekaj takega, kot je »nebiti« in torej poglavitno nemožnost/nemožnino (gr. *adynaton*), s katero je v izhodišču nujno vsaj poskušati »obračunati«: kolikor se pač da. Čeprav tisočletne polemike na tej ravni tukaj ne nameravam ne obujati ne ponovno utemeljevati, kaj šele na novo razvijati (ta ostaja torej implicitna in spada v druge in drugačne kon/tekste), pa jo je nujno treba postaviti vsaj kot metodološko informacijo v pomenu lažjega razumevanja izhodiščnega »mesta« (gr. *topos*), s katerega sam govorim in argumentiram v prispevku, ki sledi.

2 Definitio II (re-definitio)

Prvi in nujni korak definiranja (postavljanja meja, obsega, širine ... pojma, »pojava«, ki smo mu namenjeni in na katerega bomo namerili) v naši medijski (PR ...) dobi je redefiniranje (redefinitio). Konkretnije, v danem položaju in izbranem predmetu premisleka to pomeni, da iz neobveznih in le na videz konkretnih govoričenj o »beguncih« in »vprašanju« (toda tudi »problemu«) »beguncev«, ki so medijsko (pogostokrat kar propagandno) vsiljeni, zadevo vsaj poskušamo zastaviti »na ravni pojava« ter torej bistveno drugače od samoumevnega in običajnega medijskega načina. Ali za spoznanje določneje rečeno: ne torej na ravni pojma (tako bi ravnal Hegel, sam pa ne grem po tej poti) niti ne na ravni person (personifikacija, tako bi ravnali v srednjeveških sholastikah, ki so danes ponovno priljubljene), saj po teh poteh lahko pridemo (pravzaprav »pademo«) kvečjemu v nekakšno kvazidialoško (ne tega mešati z »dialektiko«) za in proti tehniko retorične argumentacije.

Te »retorične argumentacije« so prav to, kar se je pripetilo v zadnjih mesecih in v čemer je obtičalo domala vse tukajšnje (tudi širše in torej »zahodno«, če mi je dovoljeno) mišljenje v zvezi z eno od najbolj trav-

¹ O medijskih in siceršnjih manipulacijah v zvezi z begunci je bilo pred dalj časa utemeljeno opozorjeno s strani Stedman in Tanner, *Refugee manipulation – war, politics, and the abuse of human suffering* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2003).

matičnih in problematičnih topik (iz gr. *topos*) naše dobe. Ne torej, da so se v tem zagostili le »mediji in javnost«, ampak tudi t. i. strokovno mišljenje in celo večji del znanstvenega mišljenja oz. tistega, kar je še od tega preostalo »v dobi tehnike« (Heidegger), ki na kolena spravlja tudi univerze. Tega slednjega, torej znanstvenega, pravzaprav tako rekoč od nikoder ni, oz. je bilo izjemno redko mogoče slišati in brati, in sicer v dobi, ki je naši predhodila (prim. na primer Betts, 20092, Loescher, Gil; Betts, Alexander; Milnamandaer, James, 2008).

Želim torej izhodiščno močno poudariti, da je treba vložiti nekaj več navora in truda pri nekem predhodnem koraku in/ali »postavljanju vprašanja/problema«. To je tisto, kar Heidegger v svojem *Sein und Zeit* imenuje »izdelava vprašanja« in kar naj vsaj na neki način nujno predhodi »zadetemu« premisleku in tematizaciji zadeve begunstva, ki jo bom poskušal v kratkih obrisih zarisati ob izteku tega prispevka.

3 Definitio III

Kaj pomeni izstopiti iz »beguncev« ali načinov navidezno samoumevnega, nadvse pa neobveznega medijskega govorjenja (*language games*, Wittgenstein, 1969 in vsaj še 2004), ki mu je praviloma že zmeraj in vnaprej (*apriori*) vse jasno in ni zanj nič vprašljivo oz. je nemudoma »pripravno na ukrepanje« in torej tehnično ravnanje (»tehnične zapore«, »logistika«, »transport ljudi«, »menedžiranje problema beguncev« ...)?

Za tukajšnjo priložnost tisto »izstopiti« iz zastavitve problema na način »beguncev«, med drugim, pomeni nasloviti problem (gr. *ta problemata*) v pomenu problematizirati same obstoječe »načine govorjenja« o dani problematiki. Dalje, to pomeni tudi poskušati vsaj postaviti naslovno zadevo v dimenziji pojavnosti (gr. *phainomenon*) in torej kot nekaj takega – le abstraktno na začetku, seveda – kot »begunstvo«. Ne bomo torej govorili – in to je mogoče razumeti kot prvi sklep in hkrati tudi kot hipotezo za »dokazovanje« (beri »prikazovanje«: »to show« pri

² Bistveno za Bettsa je, da se je zadeve lotil s »točke prelomnice«, se pravi od danes pregovornega 11. septembra.

Wittgensteinu, 2004) v nadaljevanju besedila – o »beguncih« (beguncu ...), in kot je to običajno, ampak o begunstvu.

Lahko bi torej rekli, da je poudarek tipično Wittgensteinov: niti malo ni vseeno pri mišljenju, kako nekaj poimenujemo, opredelimo, kajti prav to je tisto, kar potem lahko (ali pa ne) tudi mislimo. Reči »begunec«, »begunsko vprašanje« in govoriti o »begunstvu«, nasloviti begunstvo kot problem, potem takem niti približno ni isto. Eno odpira in hkrati zapira neke »vidike problematike«, drugo se loteva nekih drugih, šele po potenci pomembnih elementov neke »pojavnosti pojava«. Ali z drugimi besedami: nas tukaj zanima pojav begunstva. V tem okviru prispevek spada v nekaj takega, kot je »fenomenologija begunstva«, v tem smislu, da se ukvarja z vprašanjem zastavitve in – v manjši meri – z odgovorom znotraj le nakazane »fenomenološke perspektive«.

4 Definitio IV

Drugi korak je – kajti doslej navedeno niti slučajno še ne zadošča za zamejevanje predmeta premisleka – poskus »kontekstualizacije« zadeve begunstva, in sicer v nekem tukajšnjem »času in prostoru«, če naj rečemo najprej fizikalno. Vendar pa tovrstna zastavitev ne zadošča, dejansko utegne biti popolnoma zgrešena. Takoj ko namreč spregovorimo o begunstvu, nimamo več opraviti z nobenimi in nikakršnimi naravninami (iz gr. *physis*), ki bi jih z ustreznimi »naravoslovnimi metodami« lahko kakor koli utegnili zajeti v mislih ali analizirati in o katerih bi lahko morda »kvalificirano sklepali«, kot se temu danes običajno (strokovno in tehnično) reče.

Še več – in tu se naš problem šele zares začne – ko gre za »kontekstualizacije«, to nikakor ne pomeni tudi tega, da bom mehansko spravil »begunstvo« v nekakšen »naš časovni okvir« (mu ga podredil: »metoda sub-sumptio«), kot se to najpogosteje počne v današnji intelektualni produkciji in/ali kot se o tem pogosto neobvezno čeblja. Nasprotno velja: takoj ko želimo zadevo »kontekstualizirati«, to ne pomeni »časa in prostora« kar tako (in brez nadaljnjih določil in torej abstraktno, še najmanj pa v naravoslovnih pomenih in kontekstih), ampak gre za nekaj takega, kot je – približno rečeno – »zgodovina«. Kajti ko gre za »človeške stvari« (Arendt), potem imamo zmeraj opraviti s historični-

mi stvarmi, dogodki, pojavi, dimenzijami ..., ki niso »nujni«, ampak bi lahko »bili tudi drugačni« (Aristotel). Prav te »historične stvari« so tukaj razumljene kot tisto, kar ima opraviti z zgodovino in kar bo tudi obravnavano kot historični kontekst pojava begunstva.

To pa pomeni, da moramo v tem primeru najprej zmoči naskočiti zadevo »našega časa« – v pomenu zgodovine« – in šele nato »kontekstualizirati«, ali z drugimi besedami, zadevo »begunstva« postaviti v to historičnost ali »našo dobo« kot njen nadrejeni kontekst, iz katerega je – in v razlikah do drugih – sploh šele lahko »razumljiva«, »dobi smisel« in postane »konkretna« v pomenu razložena od drugih (podobnih ...). Za mišljenje in analitiko to pomeni »konkretna«.

Zakaj so pomembni tovrstni poudarki, ki jih ni tako pogosto mogoče najti v zapisih o pojavih, kot so begunstvo in podobni? Predvsem zato, da se izognemo v uvodu že omenjenim težavam abstraktnega, naravoslovnega, predvsem pa ahistoričnega govorenja, ki je – tudi zaradi široke medijske diseminacije – postalo rak rana vsega današnjega, ne le družboslovnega, ampak, žal, tudi humanističnega kvazimišljenja. Če nam to uspe, potem bo mogoče tudi begunstvo »zadeti z mislijo« in misliti, sicer pa ne. Ostane pač nedojemljiva, nekakšna »stvar na sebi«, o kateri sicer marsikaj lahko rečemo ter tudi vemo na ravni posamičnih koščkov in dovtipov, zadeti pa je – to pomeni mišljenjsko in jo misliti – »po sredini« nismo zmožni.

5 Definitio V

Nadaljnja »zamejitev« ali »konkretizacija, ki jo je tukaj nujno vsaj omeniti, je ta, da begunstvo ni isto kot »selitev«, kar izhaja iz običajnih načinov neobveznega govorjenja o tej problematiki. Begunstvo je nekaj, kar se pripeti v pomenu sile in nasilja, ki nekoga požene v beg. Begunstvo je torej človeški pojav bežanja pred nečim, naj je to vojna, lakota, revščina, bolezen ... in nikakor ni benigna »selitev«. Selitev je – z drugimi besedami – lahko še kako »prostovoljna« in zadeva svobodne odločitve človeka, pri begunstvu pa nikakor ne gre za to. Begunstvo je nekaj, kar kaže misliti v neposredni bližini s silo in nasiljem. Človeško silo in človeško organiziranim nasiljem.

Kratkomalo, fenomenološki način postavljanja problema begunstva nam na tej ravni narekuje vsaj še to zamejevanje: pri begunstvu, kot se pojavlja v naši dobi in ki je tarča tega premisleka, nikakor ne gre za »begunstvo nasploh«, kaj šele za zadevo, ki bi bila naravna, nadnaravna, podnaravna ..., na kakršen koli drug način nečloveška v pomenu, da ni povzročena s strani ljudi. Nasprotno, reči begunstvo na način, kot to počnemo tukaj, pomeni reči, da gre za beg in bežanje večjih količin ljudi, ki so zaradi sile in nasilja (drugih ljudi) zbežali – bili prisiljeni zbežati – od nekod (iz svojih domov, hiš, mest, krajine, države, celine ...) nekam.

6 Definitio VI

V tej zvezi je nujno omeniti vsaj še en problem in tudi »akter«, ki po navadi ostane zakrit. To je zadeva »policies« in torej »vladnih« politik (ne politike, »politics«). To »vladnih politik« bi veljalo razumeti kot tehnik (gr. *tehnē*) in kot problem, ne pa kar tako – nekritično – sprejeti, še manj pa od tod izhajati, kot da je to nekaj »nepomembnega«, »slučajnega« ali celo »naravnega«. Preprosto zato, ker to ni.

Če gremo po tej poti premisleka, se – posledično – nujno zapletemo predvsem v različne vladne politike (na primer v tiste, ki jih izvaja Slovenija ali Nemčija, Madžarska ali Poljska) in »ukrepe ter mere«, kar pomeni, da se kvečjemu odločamo za te prijeme/proti tem prijemom. Močno poudarjam, da v tem primeru stopimo v zaprto območje tehničnega za in proti premišljevanja in lahko kvečjemu uporabljamo argumente ene strani proti argumentom druge, češ, kateri je boljši, uspešnejši, učinkovitejši (tipični tehnični elementi postavljanja in sklepanja).

V tem (priznam: zapeljivem in lahkotnem) primeru, položaju in drži – in to je samo ena od težav – pri vsem skupaj zlahka spregledamo tisto poglobitno: transvladne politike, kot je tista na ravni transvlade na ravni Evropske skupnosti, ki je pri razumevanju konkretnega pojava begunstva odločilnega pomena. »Odločilnega« vsaj v pomenu »problematičnega«. Če torej pademo na raven posamičnih »policies« evropskih držav, se popolnoma neupravičeno izognemo – ne da bi to hoteli – tistemu poglobitnemu. Namesto da naslovimo tisto osrednje, pademo pod tisto, kar je postalo medijsko ospredje. Namesto da sledimo pojavu, se

izgubimo v medijskih predstavljanjih tega. Namesto da imamo opraviti s »stvarjo samo«, brskamo po različnih prijemih »public relations« ...

Naj teh nekaj odstavkov »zamejevanja in definiranja« zadošča za najabstraktnejše zamejevanje, saj bi daljša analitika zahtevala neprimerno natančnejše in tudi bolj poglobljeno izhodiščno zamejevanje. Napotimo se zdaj korak naprej in torej v »globino« človeškega v pomenu zgoraj napovedane zgodovine v povezavi z begunstvom, ki se pojavlja sredi teh ter takih dogodkov sile in nasilja, do katerih smo se doslej prebili kot do tistega pomembnega za razumevanje tukaj izpostavljenega problema.

II Elementi zgodovine za razumevanje begunstva: poskusi razbijanja izstopajočih stereotipov in samoumevnin, ki nas zapeljejo v transhistoričnost, nemišljenje in nerazumevanje

Doslej zapisano se nanaša na to, da smo – nolens volens – pri premisleku begunstva nekako obsojeni na veliko konkretnější premiselek zgodovine, kot se je to zdelo na začetku in pri abstraktnem zamejevanju (definitio). Ali drugače, ta historični premiselek niti slučajno ne more biti abstrakten vsaj v treh pomenih: prvič, ne gre za nič »logičnega« (niti samo jezikovnega ne); drugič, prav tako ne moremo govoriti o vsem, kar o tej zgodovini vemo; tretjič, nikakor ne moremo »začeti od Adama in Eve« ali na podobne načine (povedi, kot so »Einstein je bil begunec.«, so danes izjemno pogoste kot »kvaziargumenti«).

Tako je, ker smo se namenili misliti zgodovino begunstva, in sicer »tukaj in zdaj«, v »svojih pogojih« in času torej. Ta »konkretizacija« pa je vse prej kot majhen zalogaj, kot bi se utegnilo zazdeti. Prav zato, ker bi to na ravni poglobljene eksplanacije zahtevalo celo knjigo, je v besedilu, ki sledi, mogoče postoriti kvečjemu nekaj »izhodiščnih«, nakazovalnih in usmerjevalnih stvari za morebiten prihodnji premiselek. Seveda imamo pri tem v mislih tiste najpomembnejše, izstopajoče in ne katere koli, še najmanj pa marginalne in slučajne, stvari, opredelitve, pojave ...

V nadaljevanju bom večji del šel po »negativni poti« in zamejeval konkreten premiselek glede na tisto, kar se mi glede na mojo metodično zastavitev zdi neustrezno, ponekod zavajajoče in celo nevarno (tako za

mišljenje, kot za ukrepanje ..., še posebej glede na mogoče posledice, ki pa so lahko ogromne in celo (samo)uničujoče).

I »Selitve narodov«?

Ne samo v prejšnjem letu (2015) je bila v zvezi s »problemom beguncev« (in »begunskih politik«, torej »policies«, »policy«) nešteto krat omenjana oznaka »selitev narodov«. Tudi v pomenih, češ da je to v zvezi z »begunci« in »begunstvom« »nekaj popolnoma normalnega«. Celo nekaj naravnega bi lahko dodali, kajti mogoče je – tako se zdi iz takega načina postavljanja problema begunstva – govoriti tudi o »naravnih vzrokih« za (pozor: nekdanje!) selitve narodov³. Sklicevanje v teh kontekstih in načinih govorjenja na »prihode Slovanov« ali »Germanov«, pozneje »Hunov« ali »Turkov« so tukaj kvečjemu elaboracije neke hudo problematične in sila slabo, abstraktno in nejasno, celo (samo) zavajajoče zastavitve. Taka zastavitev je problematična – pa naj se zdi še tako »običajna in sprejemljiva«, kar tudi je v »naši« dobi množičnega medijskega poneumljanja – vsaj v tem, da zadevo »beguncev« odločno presplošno (abstraktno in zelo zavajajoče ter transhistorično) subsumira pod neko domnevno preteklost, rodovnost (gr. *genos*), ki da je »selitev« in je – per definitionem – hudo spolzka, neprecizna stvar in način označevanja/govorjenja in tematizacije torej dokaj zahtevnega problema. Ker je ta problem eden od osrednjih problemov našega časa, je jasno, da s takimi oznakami ne moremo priti daleč in da so lahko – ne le potencialno – odločilne, usodne.

Lahko se še tako »postavimo na glavo« in torej do skrajnosti nategnemo argumentacijske verige svojega premisleka »našega primera« in

³ Nekaj takega – kar se bo vsaj kazalo kot »naravno« – se utegne zgoditi že kmalu (če že ni v igri zadnjih nekaj let/desetletij, vendar pa se mi tega slabo zavedamo – F. Nicholson and P. Twomey, *Refugee rights and realities – evolving international concepts and regimes* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999); R. C. Williams, „*Protecting Internally Displaced Persons: A Manual for Law and Policymakers. Brookings-bern project on internal displacement*, 2008, http://www.brookings.edu/papers/2008/1016_internal_displacement.aspx. Gre za pojave, ki se vežejo na probleme »okolja«, »tople grede«, »višanja gladine morja« ..., ki jim je izpostavljeno prebivalstvo različnih rečnih delt (Bangladeš ...), ki je že zdaj »pomešano« z begunci v pomenu begunstva, ki ga poskušamo tukaj obravnavati na konkretnem načinu.

torej »begunstva«, toda niti slučajno ne bomo mogli utemeljiti tega, da gre pri tem za take ali drugačne »selitve narodov«. Pri vsem tem gre sicer za »selitve ljudi«, za nekakšno njihovo »gibanje« ..., toda z gotovostjo je mogoče reči in celo zatrditi, da tukaj ne gre za nobene in nikakršne »narode« v pomenu »selitve narodov«. Kvečjemu gre za dele populacij, ki danes učinkujejo, se imajo in so tudi obravnavane kot »narodi« (pa to seveda niso).

Toda pozor: o »narodu« (posledično »selitvi narodov« ali »naroda«) bi v tem našem današnjem primeru bilo mogoče govoriti izključno v pomenih, kot jih premore »bosančica«, in sicer takrat, ko govori o nečem takem – sila abstraktnem – kot je »raja« (brezpravna, apatriirana, razlaščena, prestrašena ... množica, ki je vse prej kot nujno etnično homogena). Nikakor ne torej o nečem tako »visoko profiliranem« (in tudi modernem, da ne pozabimo, večji del 19. stoletja), kot je oznaka narod, s katero imamo pri tem opraviti.

Močno želim poudariti problematičnost in zgrešenost tega načina označevanja, in sicer predvsem zaradi mešanja hrušk in bencinskih hlapov, češ da to dvojje spada v neko skupno rodovnost (kar je lahko kvečjemu napačen, alogičen in analoški način sklepanja oz. prazna retorika). O »selitvi narodov« govoriti pred »našim« štetjem – ali pa v 5., 6., 7. oz. poznejših stoletjih »našega štetja« – je tipična napačna subsumpcija ali elementarna napaka pri (ne)logičnem sklepanju⁴. Še natančneje rečeno, gre kvečjemu za tako ali drugačno »retorično finto« (učinki PR različnih vladnih, NGO ali podobnih služb s takimi ali drugačnimi računi in razlogi v naši dobi), ki nam lahko kvečjemu zakrije problem, s katerim bi se šele morali resno soočiti. Nikakor pa se pri takem tipu označevanja in opredeljevanja ne razpre možnost razumevanja in razreševanja (kar tudi spada med namene tega pisanja) »temeljnega problema naše dobe«.

⁴ To, da se tovrstno govorjenje pogosto pojavlja v t. i. zgodovinskih knjigah, tega, kar tukaj argumentiramo, ne spremeni.

2 »Jezus Kristus je bil begunec«

Tudi ta poved je bila v velikem številu povezav nekaj, kar je bilo mogoče zadnje leto dni (tudi dalj) velikokrat slišati, nikakor pa ni enaka kot že zgoraj omenjena »Einstein je bil begunec.« (nekdo bi lahko k temu dodal še »Marx je bil begunec.« ali kateri drug podoben »primer«). Toda pozor in konkretizacija: »Jezus begunec« ni bil zadeva kar tako »množičnega begunstva«, temveč nekdo in nekaj, ki je zaradi religioznih (in revolucionarnih, vsekakor pa protirimskih in tudi protistarot/judovskih) razlogov dobesedno moral zapustiti »svojo« skupnost. Skupaj s svojim sledilci – ali sam. Jezus v tem pomenu ni relevanten »primer« niti ne ponazarja »položaja« (gr. heksis) za ustrezno sklepanje danes. Še manj ponuja možnost (v pomenu »model«) za razumevanje današnjega »begunstva«. Prav tako ne za »upravičevanje« ali »obsojanje« tega. (Učinki kvazidemokratskih medijev, ki debatirajo – natančneje retorizirajo! – na način »upravičevanje in obsojanje« ...).

Rečeno na neki nenavaden način in ob rob že zapisanemu: nejasno razločevanje (ali neločevanje, celo) med Jezusom iz Nazareta in pa Jezusom Kristusom v pomenu religijske figure (tisti, ki »tretji dan vstane od mrtvih«) nas tukaj zlahka pahne iz ene (recimo temu historične) v drugo obliko (imenujmo to religiozno) formo »racionalnosti« (bolje »jezikovnih iger«, kot to imenuje Wittgenstein).

Seveda bi bilo na tej ravni mogoče govoriti o številnih podobnih primerih transhistoričnega, ahistoričnega, analoškega, celo naravoslovnega govorjenja o beguncih, vendar je to v besedilu take narave, kot je ta, lahko tudi izpuščeno. Nakazani so načini izjemno ohlapnega in napačnega sklepanja, ki jih bralec sam dodaja in misli, samo besedilo pa s tem ne bi posebej pridobilo ne utemeljenosti ne validnosti sklepanja. Kvečjemu bi izgubilo akribičnost.

III Begunstvo glede na kriterij razlikovanja: država in državnost

V nadaljevanju in torej v tem tretjem delu se bom poskušal polagoma »spuščati« proti sklepu, kar pomeni tudi proti – vsaj za odtonek – natančnejšim opredelitvam begunstva. Za to bom poskušal postoriti predvsem dvojje. Najprej bom shematsko razdelil zadevo mogočega pre-

misleka begunstva na tri dele (pričujoči, tretji del), v nadaljevanju (četrtri in peti, sklepni del) pa sklenil s poskusom premisleka »trenutnega položaja«. To pomeni tega, v katerem smo se znašli in ki nam preti, da bomo v njem še dolgo ter poleg vsega zunaj dosega resnega in natančnega premisleka in razumevanja tudi ostali.

Najprej naj opozorim, da je delitev, ki sledi, sicer groba, toda kljub temu priročna. Je namreč le začetna, toda pomembna, saj premore jasno zamejen smoter: opozoriti in odpreti nekoliko ustrežnejše razumevanje naše dobe, in sicer tako konceptualno (logično) kot tudi historično (časovno, če poenostavim).

Kriterij, po katerem bom razdelil »zgodovino« v funkciji tega natančnejšega premisleka, je »država« (D'Entrevés, A. P. 1969, Barcelona, 1994). »Država« predvsem v pomenu, da jo bom poskušal historično zastaviti (in razumeti), in sicer kot moderni, predvsem na Zahodu (celo izključno na Zahodu) ne le iznajdeni, ampak tudi implementirani (skozi zgodovino neštetokrat zlorabljeni, seveda) »koncept«. Še več, državo bom predstavil tudi praktično, in sicer kot »način življenja«, kar pomeni, da bom govoril tudi o »državnih načinih življenja« (o razliki med preddržavnimi in postdržavnimi). Kratkoterm, pri državi in »državnih načinih življenja« gre vse prej kot za nekaj transhistoričnega, od vekomaj ali vsepovsod obstoječega. Nasprotno, gre za nekaj natančno časovno (moderna od rinascimentalnih Firenc, Genove, Benetk ... naprej) in tudi prostorsko (Evropa, Zahod) določljivega.

Država ni torej ne prastari niti zgodnjecivilizacijski koncept in način življenja, kot se to zdi na osnovi naše ahistorične izobrazbe in dominanc tovrstne zavajajoče »literature«⁵. Ko rečem država, imam v mislih evropsko moderno dobo. Natančneje, tisto dobo, ki se začne in »razvija« nekako od Machiavellija naprej. Govoriti o državi nediferencirano, češ da je vse država (polis, imperij, Rim, srednjeveška teokracija, Napoleonova, postmoderna ...), je – po moji postavitvi – popolnoma neustrezno, zavajajoče, kaj šele upravičeno znanstveno dejanje. Preprosto

⁵ Z nekaterimi omejitvami bi v tem kontekstu lahko omenili Christina Boswell, *The ethics of refugee policy* (Aldershot: Ashgate, 2005), v nekoliko manjši meri pa Steve Cohen, *The emergence of xeno-racism* (Institute of Race Relations, 2005).

vsaj zato, ker se s tega vidika »vse krave« pokažejo nujno »kot črne« in torej medsebojno se nerazlikujejo, posledično abstraktne in zavajajoče.

Da bi se temu izognili, vpeljujem napovedano grobo (najprimitivnejše in najbolj shematsko) razlikovanje na ravni treh poglavitnih »položajev«, ki – s historičnega vidika – »zadevajo« državo. Po mojem mnenju so namreč odločilnega – tudi in predvsem metodološkega – pomena prav za mišljenje in razumevanje naših današnjih položajev, v katerih smo se znašli in v katerih bomo, kot se zdi, zajeti še dolgo.

Shematizem historične postavitve je mogoče predstaviti tako: 1. položaji in načini življenja pred državnostjo, 2. položaji in načini državnosti ter 3. položaji in načini življenja postdržavnosti. To slednje je za nas odločilno in se nanaša na »naš«, torej konkretni, historični čas, v katerem nam je dano živeti in v nadrejenem kontekstu katerega je šele mogoče ustrezno zajeti v mišljenje problem današnjega begunstva. V skromnem upanju, da bo ob upoštevanju tega morda nekoliko bolj mogoče razumeti naše današnje položaje in probleme, s katerimi se srečujemo, bom shematsko postavitev poskušal za spoznanje (in torej neprecizno) dodelati in »napolniti z vsebino«.

Seveda vse to »v funkciji« konkretnejšega govorjenja in premišljevanja naslovne problematike, torej begunstva.

I Begunstvo v pogojih predmoderne in torej preddržavnosti

Na tej ravni je o »begunstvu« mogoče govoriti predvsem v pomenih različnih »selitev« nečesa takega, kot so plemena, ljudstva – številne torej etnične »strukturacije« nekdanjih ljudstev in ljudi – in sicer v pomenih, kot so: »premikanje«, sprememba mesta življenja ... Na primer, zaradi neke ujme, vojne, hrane ... V teh primerih bi bilo torej mogoče govoriti o »selitvah« in ne o »begunstvu« – še najmanj pa o tem, s čimer imamo opraviti danes.

Tukaj je bistveno poudariti, da v celi »predmoderne dobi« še nimamo opraviti z državnim načinom življenja in/ali ljudstvi, ljudmi, ki so že organizirani – tako tudi učinkujejo in živijo – »okoli« države, »v« njej (ali kakor koli drugače). »Institucije države« v tem obdobju ne obstajajo, tudi njihovi voditelji niso »državni voditelji« ..., če naj to opredelimo skopo in nekako »po diagonalni«.

Seveda je tudi v teh pogojih mogoče govoriti o nasilnem, prisilnem bežanju ... pred različnimi nevarnostmi, naj so te »naravno« povzročene ali s strani človeka, ljudi: v pomenu, da ena plemena, ljudstva iztirjajo, izmeščajo druga, ki – posledično – pred njimi (z)bežijo. Vendar pa »nasilje« samo nikakor ne zadošča za to, da bi ustrezno opredelili današnje (tudi prejšnje) begunstvo. Redukcija na nasilje – to je običajno v današnji dobi tehnike – ne pomaga pri premisleku te problematike (in podobnih).

3 Begunstvo v pogojih moderne in držav

Ta zgodovina je dolga nekako pol tisočletja, in sicer toliko kot moderna (v širšem pomenu gre za dobo, ki se začne z »odkritjem Amerike«). To pomeni tako moderna »na Zahodu« – takrat še v smislu Evrope – kot moderna v pomenu kolonializma (tu so ZDA bistvene v pomenu kvalitativne spremembe vsega dogajanja) in »zahodnega« osvajanja nasploh, torej bolj ali manj vsega preostalega sveta (The Rest se tukaj pojavi kot oznaka, čeprav se v ožjem pomenu besede nanaša na ZDA). To pomeni, da gre za dobo, ki vključuje tudi ZDA, in sicer v pomenu tamkajšnje vzpostavitve kolonije (natančneje kolonij: Španija, Britanija, Francija, Nizozemska in še katerih) in tudi »antikolonialne revolucije«⁶ v ZDA.

Če gremo in medias res, potem se je mogoče ustaviti vsaj pri naslednjih vsem znanih in dokaj preprostih primerih. Naj gre za Napoleonove »osvobodilne vojne«, pozneje za francosko-prusko vojno ali – in še posebej zadevo svetovnih vojn (prve ali velike in druge svetovne vojn) – je mogoče zlahka ugotoviti nekaj zelo pomembnega v zvezi z begunstvom.

V vseh teh vojnah se niti slučajno (še) ne rušijo države. Lahko se jih sicer »okupira« ali »osvobodi«, države pa tako ali drugače ostanejo kot »zakoličen« način življenja. S kolonialnimi vojnami (če je te sploh mogoče imenovati »vojne«: saj gre prej za nasilje vojaško/državno organizi-

⁶ To je eden odločilnih Dogodkov vse moderne dobe, ki je razmeroma slabo raziskan. Predvsem v pomenu, da gre v primeru ZDA za nekaj takega kot je antikolonialna revolucija, ki je hkratna samokolonizacija. Tega kompleksnega vprašanja, s katerim imamo opraviti še danes, tukaj ne moremo postaviti v premislek (prim. več v Tonči Kuzmanič, *Ponovna iznajdba Amerike* (Ljubljana: Mirovni inštitut, 2011).

ranih zahodnjakov proti nedržavnim, preddržavnim načinom življenja »domačinov in kvečjemu za oblikovanje nečesa takega kot so kvazidržavne strukture v pomenu dominionov, kolonij ...).

Dalje, pri vseh teh modernih vojnah – brez izjeme – gre prej za rušenje, podiranje infrastrukture, predvsem v pomenih vojaške infrastrukture (postojanke, vojaki ...), v bistveno manj pa za mesta (to se intenzivneje začne šele z drugo svetovno vojno in torej v 20. stoletju). Kratkotako, tukaj »begunci in begunstvo« še niso množična zadeva, saj se vojna v tej dobi nanaša na razmerje med državami in torej »uniformiranci⁷, medtem ko so civilisti izvzeti (ali vsaj relativno izvzeti) iz obračunavanja in večinoma ostanejo tam, kjer so tudi bili (Kuzmanić, 2006).

Seveda je med temi dogodki mogoče opazovati tudi poskuse razrušitve in celo razpustitve držav (primerov je več: Poljska, Srbija ..., Nemčija v pomenih »razdelitve«), vendar to nikakor niso bili dominantni položaji in okoliščine, kot to velja danes.

To je širše območje in problematika, pri kateri država – kot nakazano – ne ostaja več samo »evropski način življenja«, ampak polagoma postaja tudi svetovni (skozi kolonializem in antikolonializem še posebej). To pomeni »izvoz« same ideje in strukturacije, infrastrukture državnega (najprej kvazidržavnega) načina življenja: seveda, predvsem skozi kolonializme. Gledano s tega zornega kota so bili kolonializmi načini izvoza ne samo vojske, ekonomskih (produktivističnih, proizvodnih) prijemov in načinov življenja ter ropanja, ampak tudi izvoza državnosti zahodnih metropol (vsiljeni vzorci). Toda v danih pogojih kolonializma to pomeni nekaj takega, kot je »podrejenih državnosti«, ki so podrejene prav tem metropolam. Poudarek je na tem, da te »podrejene državnosti« niso bile tam za »vzpostavitev države« (saj bi bila to zadeva neodvisnosti, suverenosti, kar je v radikalnem nasprotju s kolonializmi), ampak za vzpostavitev »puppet state/s«, kot se temu danes priljubljeno reče. Tudi in celo predvsem v pomenih korporativnih ureditev, podjetij, vlad/vo-

⁷ Med prvimi, ki je konceptualno opozoril na to, je bil konservativni nemški pravnik – tudi v službi nacizma – Carl Schmitt, in sicer v svojem, danes pri levici močno slavljemem delu, »Pojem političnega« (Carl Schmitt, *Tri razprave* (Ljubljana: Krt, 1994)).

denj (prva velika družba je bila East India Company, ki so jo ustanovili Nizozemci, nato pa prevzeli Britanci ...).

Ti samo elementi državnosti in torej ne še države omogočajo metropolam (v glavnem so to monarhije še iz fevdalne dobe Evrope) zakoličenje nekega ozemlja v pomenu posesti/lastnine (torej »ekonomsko« in ne »politično«, kot to po navadi nediferencirano mislimo še danes), nad katerim gospoduje (kot fevdalni in korporativni, ne pa politični gospodar, gr. despotes!) ta ali ona metropola. To je tisto, kar vsakokratna metropola počne predvsem v razmerju do druge konkurenčne metropole⁸ in torej v pomenu zaščite lastnine/ozemlja, posesti. Celó in predvsem v pomenih še »fevdalnega«, predmodernega (samo)razumevanja⁹.

Vsi podrejeni ljudje, ljudstva v tem položaju – ne glede na etnično, versko in siceršnjo pripadnost – pa morajo temu seveda na silo slediti. Toda pozor: večinoma vse to poteka brez »selitev in begunstva«, saj ljudje in ljudstva ostanejo – tudi in predvsem kot »naravni viri« – na območju, kjer so živeli prej. Razlogi za to so preprosti, razumljivi in vsebovani v prej zapisanem: gre za gospodarsko podrejanje preddržavnih območij, saj kolonializma, ki ga izvajajo evropske – v veliki meri še kako fevdalne monarhije – ni mogoče izpeljati brez domače delovne sile, če nekoliko poenostavimo.¹⁰

3 Begunstvo danes in (kontekstualni) problem postdržavnosti

Vse doslej rečeno je bilo zapisano v obliki skice predvsem za to, da bi se posvetili temu zadnjemu, do česar smo se hoteli prebiti tudi s pomočjo zgornjih – le najnujnejših in najbolj shematskih – zamejevanj (in izločanj). To pomeni zato, da bi nekoliko manj abstraktno namerili na svoj današnji problem, s katerim se soočamo v Evropi (in tudi drugod).

⁸ To je tisto v pomenu historičnega položaja (ne le posedovanja), kar bo – vsaj delno, ne pa popolnoma, kot se zdi iz današnjih poenostavljenih zgodovín – postalo tudi »vzrok« za obe svetovni vojni.

⁹ Poenostavljeno: govorimo o dobi »merkantilizma«, ki pa ni toliko zadeva »market«, kot se zavajajoče utegne zazdeti, temveč »fevda«, in torej nečesa izrazito predtržnega in na zemljo (fizikalno posest) vezanega.

¹⁰ Samo kot primer in torej za ponazoritev poudarjenega argumenta: zadnja velika evropska kolonija je bila Kongo, njen lastnik pa belgijski monarh. Pozor, Kongo je bil zasebna lastnina Leopolda II. in ne »državna«, »korporativna« ali kakšna tretja oblika lastnine takratne Belgije.

To, kar je za nas bistveno v zvezi z begunstvom – in s tem smo se prebili do tega, kar bi radi posebej poudarili –, poteka predvsem v kvalitativno drugačnih od doslej nakazanih postmodernih pogojih rušenja države. To rušenje je tisto, kar je, po mojem mnenju, ključno za današnje razumevanje begunstva, torej tega »postmodernega«.

Za kaj gre pri »rušenju države«? Rušenje države tukaj pomeni nekaj tako preprostega, kot je »uničiti državo«. Toda, pozor – in to je odločilno – državo je mogoče zrušiti, uničiti šele po tem, ko je že bila vzpostavljena kot državni način življenja nekega prebivalstva.¹¹

To uničiti, zrušiti državo se torej nanaša na že vzpostavljene države ali državam podobne načine življenja (vzpostavljene skozi antikolonialne revolucije ali kako drugače). Sicer pa to napeljuje tudi na podreti, sesuti vse, kar je bistvenega za sam obstoj (to da je!) neke države in tudi za ves – tu je poudarek – obstoječ način življenja v državi (državnega načina življenja). To, dalje, pomeni tudi uničiti pravni red, kompletno politično, parlamentarno, strankarsko ... infrastrukturo, zradirati vse sistematike odločanja, naj bodo te še tako pomanjkljivo »demokratske« (primeri Iraka, Libije, Sirije ...), in sicer od strank do tribalnega oziroma plemenskega sistema (na primer Afganistan, toda tudi drugod), če je kaj takega »na delu«.

Ne nazadnje, to pomeni tudi uničiti vso drugo in drugačno »infrastrukturo«, ki je bistvena za državni način življenja, kot se je izoblikoval skozi desetletja, na primer šolska, zdravstvena, pokojninska, produkcиска, trgovska, prometna, stanovanjska, vodovodna, kanalizacijska – torej celotna mesta in naselja nasploh –, socialna in tudi ekonomska ter hrematistična »mreža«. ¹² Se pravi tudi vojaška in policijska mreža, vse do morebitnega obstoja in učinkovanja »denarnega sistema«. Kratkoterminalo, »rušenje države« pomeni razdreti vse pomembne institucije, toda tudi institucionalne vezi nekega danega načina življenja ljudi na tem

¹¹ Prim. Alex Ortiz, *The Syrian Conflict and its Grave Origins: From Civil Uprising to War: Surveying Domestic and Regional Political Relations in Syria* (Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2014).

¹² Pri konceptu hrematistikē imamo v mislih Aristotelovo razlikovanje ekonomikē in hrematistikē iz končnih odlomkov njegove Politike, ki so še kako aktualni za razumevanje današnje dobe.

območju, in torej razpustiti neki poseben, samo za to državo in njeno prebivalstvo značilen državni način življenja.

Pri tem je bistveno poudariti vsaj še to: ko se enkrat razruši, »ubije država«, ko se torej uničijo temeljne organizacijske strukture in vsa infrastrukture neke skupnosti, ki je do takrat živel ali specifično državni način življenja, ne glede na to, ali živi kot narod ali pleme oziroma v kakršni koli drugačni obliki sožitja in po neki določeni zakonodaji ali navadah in običajih – potem je to, kar kot rezultat »dobimo«, tisto, kar je – cum grano salis, seveda rečeno – mogoče opredeliti kot »naravno stanje«. Vendar ne naravno stanje v pomenu predmodernega ali predcivilizacijskega ali kako drugače, temveč vzpostavitev naravnega stanja po tem, ko je tam že bila država in njej ustrezni državni načini življenja.

In na tej točki pridemo do odločilnega paradoksa, ki bi ga bilo treba natančneje umestiti in tudi poskušati misliti v povezavah z begunstvom. Prav to razrušeno in/ali kar je mogoče opredeliti kot »naravno stanje«, je tako, da natanko tisti, ki so uničili državo (saj to ni ne mistično ne imaginarno podjetje!), imenujejo »odprta družba«.

To bistveno, le deloma cinično oznako bi bilo po mojem mnenju treba zelo resno vzeti v premislek. Predvsem zato, ker je to, kar nastane na »pogorišču« neke prej obstoječe države in državnega načina življenja, res neke vrste »odprta družba«. Vendar pa ne »odprta družba« v toliko na Zahodu čislanih pomenih od Lockeja in Fergusona¹³ (pozneje izstopajoče na primer pri Popperju¹⁴), ampak »odprta družba« (in dejansko kvazinaravno stanje), ki je odprto za korporacijsko ropanje¹⁵. To pome-

¹³ Locke, 1965, pri Fergusonu pa imam v mislih »An Essay on Civil Society« iz leta 1776.

¹⁴ K. Popper, *Open Society and Its enemies* (Routledge, 1995).

¹⁵ Poudarek, ki ga tukaj ne morem razviti, je ta: tukaj gre za nekaj, na kar lahko le opozorim, in sicer za nekaj takega, kot je »vrnitev fevdalnega elementa sredi postmoderne«. S tem imam v mislih ponovne – kot v fevdalni evropski dobi –, toda tokrat »presežne korporativizacije« vsega življenja. To pomeni onstran države, prava ..., državnega načina življenja. Ne nazadnje, to pomeni tudi pojavljanje tipično (post)fašističnih (postkorporativnih) idej in načinov urejanj odnosov med ljudmi v teh delih sveta. Seveda ne brez posledic tudi za življenja v metropolah, vendar bo to treba obravnavati ob drugi priložnosti. O tem »efektu bumerang« je na primerih Afrike in v dobi poznega 20. stoletja pisal M. Mamdani, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism* (Princeton University Press, 1996), pri nas pa Jalušič. »What is at stake here is not merely the study of the 'boomerang' effect of a new global form of power, which is already at work in Europe in the economic and security sense. It is crucial that we also consider what consequences the unreflected association to the imperialistic group,

ni za ropanje vsega tistega, kar še preostane po demontaži države, in torej vsega popolnoma nezaščitenega s strani ljudi, vse od premoženja do naravnih virov (vključno z ljudmi kot naravnimi viri v pomenu human resources) ter seveda umetnin, arheoloških in siceršnjih spomenikov¹⁶.

Šele po uničenju države – tako rekoč »obrambnih« in »kohezivnih« mehanizmov nekega skupnostnega življenja na način države – lahko namreč pridejo v razdrt/odprt »prostor« zasebne korporacije (kot je Haliburton) ter se mirno lotijo ropanja in zaslužkarstva¹⁷, toda tudi – in še kako – morjenja vseh, ki jim (zdaj neorganizirano, razpuščeno!) lahko pridejo na pot. Za nameček pa hkrati zlahka vzpostavijo tudi tisto, kar njim ustreza prav zaradi razpustitve celokupnega načina življenja in ne le posamičnih »institucij«. Tisto, kar je tukaj razpuščeno v pomenu »rušenja države«, je potem takem nekaj takega, kot je »institucija vseh institucij« (država) s pregonom večine prebivalstva.

Ustreznejše opredeljevanje v zvezi s to novo, postmoderno, postfevdalno, postfašistično, postkorporativno ... »odprto« družbo je v tem okviru tisto, kar je mogoče opredeliti kot »kaos«, kar hoče reči razpadla država ter tudi razpadajoča se tako skupnostnost kot družbenost atomiziranih (poudarek na atomiziranosti!) posameznikov in posameznic. Ti se – prav zaradi zrušitve celotne infrastrukture in vseh struktur skupnostnega državnega načina življenja – nujno razbežijo na vse strani sveta, in sicer prav kot atomi. Prav to je tisto, kar poskušamo v tem zapisu opredeliti kot begunstvo v pomenu, da ne gre za begunstvo kar tako, ampak prav teh atomiziranih, razdržavljenih posameznikov in posameznic. Tisti, ki se torej razbežijo na vse strani sveta v teh postdržavnih položajih (gr. *heksis*), so tisto, kar je »material« za begunstvo, s katerim

the alleged club of the chosen ones, which in the age that some call post-political and others anti-political is based especially on a racial and not, for a long time already, on a national and even a class consciousness, has for the countries affiliated to Western Europe.« (V. Jalušič, »The European Legacy in Africa, The African Legacy in Europe,« *Belgrade Journal of Media and Communications*, Volume IV, No.7 (2015): 90).

¹⁶ Morda bi bilo treba v tem kontekstu opozoriti tudi na kontrabarbarstvo ISIS pri rušenju spomenikov iz daljne preteklosti na območju nekdanje Mezopotamije, vendar si tega tukaj ne morem privoščiti.

¹⁷ Za konkretno analitiko v primeru Sirije prim. s podatki in analitikami bogato Sardar in Yassin-Kassab, ur., »Syria,« v *Critical Muslim*, Vol. 11, (London: Hurst, 2014).

se srečujemo danes po vsej Evropi (to je tisto, kar vidimo)¹⁸, toda tudi drugod (kar ne »vidimo«, ker o tem ne poročajo ali manj poročajo zahodni mediji množičnega »informiranja«).

V obliki začasnega sklepanja – hočemo torej poudariti to: pri današnjem, postmodernem problemu begunstva gre torej za izrazito nov pojav, ki ga – kljub številnim podobnostim s prejšnjimi dobami – nikakor ne gre (in ni mogoče) razumeti, kot da bi šlo za nekaj »starega« in že »videnega«. Nasprotno, gre za nekaj popolnoma novega, bistveno drugačnega od vseh prejšnjih in zgoraj skopo omenjenih položajev in okoliščin (predmoderna, moderna). Gre za postmoderni, »naš«, »sodobni«, današnji pojav, ki sicer od daleč in na ravni abstraktnih premislekov nekako »spominja« na prejšnje, vendar je kvalitativno nekaj popolnoma drugega in drugačnega. Gre za rodovno (gr. *genos*) bistveno drugačne pojave in stvari, ki jih nikakor ne smemo medsebojno zamenjevati in mešati z nečim v zgodovini že vidnim, kaj šele »vračajočim se« (češ da se »zgodovina ponavlja« in »vrača«). Gre za nekaj, kar se pojavi tako rekoč »na koncu države«, v pomenu rušenja držav, in nikakor ni primerljivega z dobo preddržavnosti (predmoderna) ali državnosti (moderna), kot smo to – samo skopo in shematsko – poskušali nakazati.

Kaj to pomeni za »naše mišljenje« in možnosti razumevanja našega tukaj in zdaj? Predvsem to: »Begunci« – zdaj seveda v pomenu begunstva, ki se ga tukaj lotevamo, in ne na načine medijskega označevanja – torej nikakor ne prihajajo »iz« takih ali drugačnih »držav«, iz te ali one »države«, kot se temu napačno in zavajajoče (samo formalno, nominalno in po analogiji, ki ne upošteva nobene vsebine in konkretnosti, tiste historične najmanj) reče ter o čemer se piše in govori.

Nasprotno – in to je samo »bistvo« tega, do koder smo hoteli pripeljati to besedilo in argumentacijo – begunstvo je zadeva tistih atomiziranih posameznikov in posameznic, družin, delno tudi manjših skupnosti, ki bežijo vsepovsod iz teh ne več držav ali »naravnih stanj« oziroma »odprtih družb«, ki so bile nasilno (s postmoderno »vojno«) razbite! Gledano s človeškega stališča gre preprosto za reševanje tega, kar lahko imenujemo »golo življenje«, »koža« ...

¹⁸ Prim. nekoliko drugače v A. Papadopoulou, »Smuggling into Europe: Transit Migrants in Greece,« *Journal of Refugee Studies*, 17 (2) (2004): 167–184.

Če tako mislimo in razumemo pojav današnjega begunstva, potem zlahka razumemo tudi to, da milijoni, ki bežijo v naši dobi, to počno predvsem zato, ker morajo, in sicer v pomenu nekih drugačnih, za našo dobo značilnih nuj, sil, nasilja in pogojev, ki so drugačni od tistih v preteklosti. Opisno rečeno: današnji begunci in begunke v svojih nekdanih skupnostih, družbah, državah nimajo več ne kje delati ne kje spati niti se nimajo več kje skriti ... Nimajo tudi nobenih pravic, saj je bil sam okvir prava, pravic – tudi pravičnosti, seveda – razbit («rušenje države» vsebuje tudi ta »element«). Toda to še ni vse, kajti pri vsem tem postmoderni begunci nimajo na voljo niti vode, elektrike, vrtcev za otroke, delovnih mest, plač in pokojnine, zdravstvenega (ali katerega koli drugega) podsistema, ki je v postmodernih pogojih postal nujen ne le za življenje, ampak za elementarno preživetje.¹⁹

Kratkomalo, ves – po širini in globini – prej obstoječi način življenja (državnega, mestnega ...) je torej v takih pogojih podrt, in sicer pri temeljih in tako rekoč sploh ne obstaja več. Posledično, samo življenje v pomenu preživetja («golo življenje»²⁰), je postalo v teh okoljih nemogoče, saj se v teh nepoložajih – vzpostavi nekaj takega, kot je Hobbesov *homo homini lupus est* in zaradi česar smo zgoraj omenjali »naravno stanje«.

¹⁹ Eno sta vojna in »begunstvo« v predmodernih, tudi modernih, še ne dominantno mestnih načinih življenja. Popolnoma drugo in drugače je to, ki nastopi v postmodernih okoliščinah, ko mestni način življenja postane dominanten. Mesto – posebej veliko mesto – je izjemno občutljiv konglomerat, ki ga je hkrati mogoče zelo preprosto tudi zablokirati in izničiti, saj je kompleksnost postmodernega urbanega življenja tako občutljiva, da ji zadošča že blokada, na primer, električne in vodovodne napeljave, in mesto je že imobilizirano. Ob tem je treba upoštevati vsaj še to, da je urbani način življenja nekaj historično distinktivnega tudi »v sebi«. To imam v mislih: na Zahodu se začne z moderno in industrializacijo (nekako od industrijske revolucije naprej, manj pa od *rinascimento*), v delih sveta, ki so bili kolonizirani, pa šele v drugi polovici 20. stoletja in torej nekako dve stoletji pozneje kot na evropskem (manj ZDA-jevskem) Zahodu.

²⁰ Agambenova postavitev »golega življenja« je morda tisto, kar bi nam tukaj utegnili dati misliti, in sicer čeprav je njegov »homo sacer« redukcioniistični model, ki ne zmore zajeti problema begunstva, s katerim se tukaj ubadamo.

IV Namesto sklepa: kje smo trenutno?

»Namesto sklepa« pač zato, ker smo še zmeraj sredi »dogajanja begunstva«, ki se je kot postmoderni pojav vse prej kot končalo. Ne gre torej za nek minuli dogodek ali dogodke, pač pa za nekaj, kar je še kako živo in kar niti slučajno še nima »konca«. Posledično, o tem ni moč govoriti na način »da je minulo« in »končano«. Tisto, kar ni končano, pa je še zmeraj »živo« in terja drugačne načine govorjenja in obravnave.

Eden od mogočih načinov razumevanja in »spravljanja« v besede in povedi tega, kje »trenutno smo«, je tisti, ki postavlja zadeve procesualno, historično. To pomeni vsaj na način opozarjanja na različne mikrofaze (Foucault bi to morda imenoval »mikrofizika«²¹) pojava begunstva, s katerim imamo opraviti, in njegovega »trajanja«. Za to priložnost bom zadevo razdelil na »faze« in jo tudi poskušal historično prikazati (utemeljiti) in le delno opisati. Historično še posebej in ponovno poudarjam, kajti tudi »tukaj« in torej pri problematiki begunstva ni nobene skrite in nenehno se vračajoče »logike«, kot po navadi domnevamo, ko smo odloženi sredi današnjega zahodnega tehnonemišljenja, ki se varno zadržuje le pri abstrakcijah, splošnostih in analogijah, ki smo jih prav zato že izhodiščno poskušali zamejevati in odpravljati kot tisto, kar nam onemogoča natančnejši premislek.

Faze, ki jih posebej poudarjam ob tej priložnosti in le kratko opišem, so:

I Prva faza

Ta je tista, ki jo jemljem za izhodiščno in od katere je v ožjem pomenu besede mogoče začeti ustrezno govoriti o begunstvu v pomenih, ki sem jih zgoraj procesualno nakazoval kot tisto, kar opredeljuje postmoderni pojav begunstva.

Temeljno za to fazo je že omenjeno in delno razdelano »ničenje držav«. To je tisto, kar se »začne« (že prej je bilo to mogoče opaziti, vendar

²¹ Prim M. Foucault, *A Critical Reader*, ed. Cauzens H. (Basil Blackwell, 1986).

se s tem tukaj ne moremo ubadati²²) s popolnoma vidnim in tudi oprijemljivim, nič kaj zakritim bombardiranjem in/ali vojaško intervencijo. To je tisto, kar lahko ostane »zakrito«, samo če »mislimo abstraktno« in na načine, ki so zgoraj bili – upam, da uspešno – jasno zavrtni.

Ta faza – v danem trenutku – in torej do zdaj traja že dalj časa, in sicer nekako zadnje dobro četrtsstoletje. Gre torej za razmeroma dolgo dobo in nikakor za nekaj kratkega in kratkotrajnega, kar je mogoče na kateri koli način »spregledati« (pa se prav to zelo rado pripeti v dominantnih načinih medijskega – in celo »znanstvenega« – govorjenja in obravnav).

V zvezi s tem je treba posebej poudariti militaristično učinkovanje ZDA, čeprav je zadeva »rušenja držav« (kot rečeno, rušenja kompletnih načinov življenja, povezav, skupnosti, celo družb, če so že bile vzpostavljene ...) bistveno širša glede udeleženih subjektov. Pri tem bi bilo treba upoštevati vsaj še Francijo in Veliko Britanijo v pomenu njunega ravnanja (behaviour) in bombardiranja (predvsem v Afriki²³ Libija najbolj izstopa). V tem okviru je torej treba poudariti »joint-action/s« in »joint-venture/s« popolnoma vseh glavnih zahodnih igralcev/sil in še kako zainteresiranih za globalno korporacijsko ropanje. Pri zadevah begunstva, kot ga tukaj obravnavamo in poskušamo predstaviti, gre namreč predvsem za slednje.²⁴

Med bombardiranimi in – bolj ali manj – že uničenimi državami so predvsem tiste, ki so postale tarče po pregovornem 11. septembru. To pomeni: Afganistan, Irak, Libija, Sirija ..., toda tudi Ukrajina ... Pozor: tukaj niti slučajno ne smemo kar tako metati v isti koš Tunizije, Egipta

²² Razumevanje sesedanja SFRJ, posebej na primerih Sarajeva ter Bosne in Hercegovine je, po mojem mnenju, nekaj takega, kar bi bilo mogoče razumeti kot predhodno temu, kar je zdaj in tukaj na ravni sveta in Evrope. V tem smislu bi morda lahko govorili o »balkanizaciji«, toda kaj ko je ta oznaka sestavni del pregovornih orientalizmov (prim. W. E. Said, *Orientalism* (Vintage books, 1978), vendar tudi M. Todorova, *Imagining the Balkans* (Oxford University Press, 1997)).

²³ Širši vidik o »afriški diaspori« je mogoče dobiti v M. A. Gomez, *Reversing Sail. A History of the African Diaspora* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

²⁴ Potencialno je mogoče na podoben način – z upoštevanjem nekaterih razlik – govoriti tudi o primerih, ki se utegnejo pripetiti tudi drugod. Elemente – ne pa za zdaj »celega pojava« – je mogoče opaziti tudi v Ukrajini (in sicer na obeh straneh – ruski in ukrajinski), pričakovati pa bi hipotetično bilo mogoče tudi podobne prijeme in učinke s strani Kitajske, morda Indije in še od kod ... Toda to so v danem trenutku kvečjemu mogoča pričakovanja, možnosti in domneve.

(poskusi političnega revolucioniranja od znotraj), vsekakor pa to velja za današnji Jemen (intervencija s strani Savdske Arabije) in še za katere druge države.

2 Druga faza

Zbiranje beguncev iz vseh teh »razrušenih držav« povsod, kar pomeni po številnih »zbirnih centrih« (ne le v Turčiji, ampak tudi – in še kako – v Jordaniji, Libanonu, Pakistanu, Egiptu ..., odvisno od tega, kje je »najbližji« center glede na žarišče rušenja neke države). To torej nikakor ni nekaj, kar traja samo toliko kot »sirska zadeva« (približno pet let v danem trenutku), temveč je na delu nekaj, kar traja veliko dalj časa (in v povezavah z Afganistanom in Irakom še posebej ...) ter je tudi širšega – celo epohalnega, globalnega! – obsega in tudi pomena²⁵. Posledično, mora biti tudi ustrezno zagrabljeno v mislih in mišljeno na ravni širšega »obsega pojma«, rečeno znotraj kategorij »logičnega sklepanja«.

3 Tretja faza

Začetki selitev, o katerih tukaj govorim, niti slučajno niso »selitve narodov«, kot sem opozoril, ampak bolj ali manj atomiziranih, postmodernih beguncev, kar pa nikakor ni isto! To pomeni bežanja (nujno in kar najbolj brezglavega in za vsako ceno!) vseh tistih, ki so postali objekti bombardiranja in ničenja »njihovih« držav. Pozor, v tej fazi to pomeni množičnega, toda hkrati zmeraj tudi skrajno individualnega/individualiziranega (največ na ravni družine), dezorganiziranega, in sicer ne glede na »narod«. Gre za neko območje, na katerem je prišlo do vojaške intervencije (praviloma najprej mesta, urbani in administrativni centri, komunikacijska in infrastrukturna središča, pozneje tudi vasi ...), in sicer ne glede na pripadnost kateremu koli narodu, kulturi, veri, religiji ..., saj je zadeva totalna in korenita²⁶. To, dalje, pomeni prega-

²⁵ Jasno in pregledno postavljeno v R. King in A. Loyd, *Democratic Desert: The War in Syria* (Amsterdam: Mets en Schilt, 2014).

²⁶ Elementa totalnosti – v kontekstu posttotalitarizmov naše dobe – tukaj ne morem ustrezno obdelati. Lahko ga samo omenim kot izjemno pomembno »stvar«, ki prav tako čaka na more-

njanja, izgon in, posledično, begunstvo predvsem mladih moških, ki jih je na bombardiranih območjih (nataliteta ...) na milijone ter so tako potencialna in še bolj dejanska, celo permanentna nevarnost za vse tiste, ki iz nekdanjih držav intenzivno (najprej z bombardiranjem!) proizvajajo »naravna stanja« in/ali »odprte družbe«, ki so idealne za korporacijska ropanja.²⁷

4 Četrta faza

Leta 2015 (pomladi/poleti) so se začele množične selitve, pojav postmodernega begunstva je postal transparenten. Toda pozor, to je sila ozko, na medijsko poročanje zreducirano gledanje, ki upošteva kvečjemu t. i. balkanske poti, o katerih se – iz razumljivih razlogov – pri nas toliko govori. Pri tem gre za nekaj bistveno in neprimerno širšega in tudi časovno gledano za pojav, ki traja dalj časa. Še natančneje, začelo se je – in tudi še traja – čez Sredozemlje, in sicer v smeri Španije, manj Francije (zanimivo!) in predvsem Italije (Lampedusa²⁸). Če se osredotočimo samo na to fazo in samo na t. i. balkanske poti – to je to, o čemer tukajšnji strokovnjaki in znanstveniki (zaradi mogočnosti, predvsem pa pogostnosti, medijskega poročanja) po navadi o begunstvu sklepajo in govorijo – potem smo vnaprej kastrirani za kakršno koli resno možnost razumevanja širine in globine epohalnega problema, s katerim smo soočeni.

5 Peta faza

V tej fazi je določeno tisto, čemur smo sledili, to je torej »naš trenutek« ali to, v čemer smo odloženi zdaj. To trenutno (in samo trenutno)

bitne obravnave.

²⁷ Tukaj samo opozarjam na posebnost, da gre pri postmodernem begunstvu predvsem za načrten pregon prav teh mladih moških, ki so potencialno uporniki in tisti, ki bi lahko poskušali zadevo vrniti v prejšnje stanje ali celo zgraditi nekaj popolnoma novega: tudi v pomenu nove in drugačne države (v tem smislu je ISIS pojav, ki bi ga bilo treba obravnavati v tem kontekstu in/ali kot bistveno sestavino – celo posledico – zadeve postmodernega begunstva).

²⁸ Prim. v G. Del Grande, *Mamadou va a morire – La strage dei clandestini nel Mediterraneo* (Roma: Infinito Edizioni, 2007).

zadnjo fazo je mogoče začeti (in nič več) opredeljevati tako: gre za »zapiranje meja« evropskih, obstoječih, še ne bistveno ogroženih meja, ni sicer zato, ker je »preveč« beguncev in jih je treba ustaviti. Potem ko je bilo sprejetih blizu milijon beguncev – ki so prišli tudi »na vabilo« nekaterih zahodnoevropskih voditeljev (najbolj izstopajoča je Angela Merkel) – so se razmere (dogodki, razumevanje, medijska percepcija in možnosti manipulacije, ki so ji inherentne ...) spremenile.

Tukaj se lahko osredotočimo le na enega od problemov v zvezi s to današnjo, peto fazo, ki ga je mogoče opisati tako: tega, kar je nastalo v zvezi z begunstvom in sedanjim zapiranjem meja (šengenska problematika, vendar tudi širše; politike (policies) Madžarske, Slovaške, Poljske ...), namreč ni mogoče zlahka urediti, še manj je to mogoče doseči nenasilno, kot nadobudni opazovalci to še zmeraj upajo.

Na ravni opisovanja današnjega položaja ima to bistvene posledice tudi v zvezi z odnosom do beguncev oziroma ravnanjem z njimi in torej za problematiko postmodernega begunstva, ki nas zanima. V zvezi s tem kaže omeniti vsaj te elemente tehnik²⁹ v pomenu poskusov zapiranja dotlej vsaj načeloma (toda delno tudi dejansko) odprtih meja: 1. zapiranje mej (vključno z žicami in vojaki/policisti na njih, jutri morda s pol-/zasebnimi »milicami«, »gardami«, »vaškimi stražami« ...); 2. medijska produkcija množične histerije »ogroženosti«; 3. zakonsko (pravno!) uveljavljanje »odvzema lastnine« in vsaj še »izgona«³⁰; 4. uvajanje rigoroznih politik (policies) »vračanja« beguncev. Povrh vsega vse to nasilno, da ne bo pomote. Med manj vidne tehnostvari in prijeme spada vsaj še ta odločilna raven prav tako »tehnika«: intenzivna islamizacija in orientalizacija beguncev (»dehumanizacija«) ter tudi zapiranje in

²⁹ Ta element »tehnika« je sila pomemben, saj gre pri postmodernem begunstvu – s stališča Evrope – v glavnem za odločno preozko in nevarno gledanje, ki se izteče v tehniki in »tehničnem uravnavanju«. Prav zaradi takega, torej redukcionističnega »razumevanja« in pojavljanja problema, ob upoštevanju držav sprejemnic in njihovih politik, se v zvezi z begunstvom govori o »tehnični ograji«, »tehnični zapori« ... Tega elementa »dehumanizacije« beguncev in njihove redukcije na »tehnikalije« tukaj ne moremo obravnavati, zato ga samo omenjamo.

³⁰ Debate o tem so se začele zelo zgodaj, implementirale pa skozi razlikovanje med »političnimi begunci« in »ekonomskimi migranti«, kot se je glasila običajna dikcija, ki je – časovno gledano – potekala znotraj »četrtle faze«.

sojenja, kratkomalo kriminalizacija³¹. In prav v tem slednjem je – po mojem mnenju – »bistvo« pete faze ali tega, v kar smo trenutno dokaj »nemočno« in sila nevarno odloženi.

Izstopajoče pri tem je predvsem to: na nakazane, tehnične (tudi birokratske) načine se celotna zadeva begunstva prevesi v nekaj drugega, kot je bila doslej. Potlej prehaja namreč z nečesa takega, kot je »ekonomska«, »vojna«, »varnostna« ..., »logistična« in podobna »problematika«, in postane predvsem kriminalna stvar. To in v tem kriminalnem (posledično tudi nasilnem) je vsebovano tisto bistveno v pomenu odgovora na naslovno vprašanje tega zapisa, ki se je glasilo, »kako konkretnije, politično misliti begunstvo«. Kratkomalo, to »konkretnije« se po moji presoji nanaša tudi na to, »kje smo trenutno«: in trenutno smo natanko v tem, kar je mogoče opredeliti kot kriminalizacijo beguncev. Pozor in ključno pri tem: na tej točki ne govorimo o kriminalizaciji begunstva – torej pojava (to so že opravili mediji s svojimi načini zavarjajočega, analoškega govorjenja) – ampak o kriminalizaciji beguncev/begunk kot posameznic in posameznikov. Ta »prehod« in obrat je vse prej kot nedolžen in nenevaren, kaj šele da bi bil samorazumljiv in samoumeven. Zato zahteva vsaj delni poskus razpirajočega premisleka.

V Sklep: peta faza – kriminalizacija³² (begunk in beguncev)

Da bi ta »sklepni« položaj lahko vsaj začeli zares razumevati, je pomembno ta prehod proti kriminalizaciji misliti distančno in torej v razliki do predhodnih štirih opisanih faz. Mogoč način premisleka, ki ga predlagam, je ta: tako kot je bila zadeva begunstva – do točke kriminalizacije! – »abstraktna« v pomenu, da se je o »Njih« govorilo na način »vala«, »povodnji« (in v naravoslovnih kategorijah, torej), pa zdaj nastopajo druge in bistveno drugačne tehnike označevanja, torej tudi govorjenja in posledično »obravnave«: tiste pravne, namreč. Prav jezik je pri tem zmeraj ključnega pomena, vendar pa mu praviloma posvečamo premalo pozornosti.

³¹ Med bistvene elemente tega obrata spadajo tudi »kölnski dogodki« na silvestrovo 2015, vendar teh tukaj ne moremo obravnavati.

³² Z etičnega vidika je bilo to vprašanje obravnavano v Boswell, *The ethics of refugee policy*.

V tej »zadnji«, torej peti fazi, do katere smo se prebili in za katero pravim, da je faza kriminalizacije, je zdaj bistveno zajeti v mislih vsaj še to (veliko več »stvari« je zadaj, vendar jih tukaj izpuščamo): begunstvo se je – prav prek kriminalizacije! – kvaziindividualiziralo. Natančno razumeti torej današnji položaj v zvezi z begunstvom torej pomeni to: individualiziralo se je šele po tem, ko je bilo begunstvo kriminalizirano.³³

Ali še drugače: begunci lahko v tem našem »načinu življenja« in ravnanj v Evropi (na Zahodu nasploh) postanejo – torej v tej pristno »naši« postimperialni tehnootiki – posamezniki in posameznice šele, če ne celo izključno, kot kriminalci in kriminalke³⁴! Se pravi takrat, ko se jim bo sodilo in se jih bo tudi zapiralo/preganjalo in vračalo (pravne procedure/tehnike). Sicer pa ostanejo – čeprav se vključijo v »produksijske procese« – kvečjemu neka nediferencirana gmota, torej množica potencialno koristnih in/ali »človeški viri« (human resources).

Z begunstvom imajo/imamo Evropejci in Evropejke torej opraviti zaradi vsega nakazanega kot z nekakšno »naravno gmoto« tistega (ne pa Tistih!), s čimer je treba ravnati kot z uporabnimi viri (resources: »meso«, »sila«, »možgani« ...). Zdi se, da je tisto, do česar se sploh lahko prebije ta in taka evropska konstitucija – to je ta njen zaprti horizont tehničnega nemišljenja – ta naš način govorjenja in razumevanja, v končni instanci »naš način življenja«. V tem okviru bi lahko rekli: to je tisto, v čemer smo tukaj in zdaj.

To pa vendarle velja samo trenutno, prehodno torej, kajti kot vse kaže, se je »štoria z begunstvom« šele zares začela, in sicer globalno in vse prej kot samo v Evropi. Utegne se pripetiti – in sam sem prav takega mnenja – da je prav begunstvo tisto kritično vprašanje, problem in bistvena točka (topika, gr. topos), na kateri se bo Evropa morala pokazati tudi v tem pomenu: ali je zmožna iti čez svojo kolonialno in imperialno senco? Za zdaj je v zvezi s tem mogoče reči kvečjemu to,

³³ »Kölinski obrat« je bil pri tem odločilen (ne le za Nemčijo in nemško javno mnenje), in sicer na ravni vseh evropskih politik. Podobne prijeme, ki bi se utegnili pojaviti, je seveda mogoče pričakovati tudi v večjih količinah. Hkrati je na tej točki postalo odprto tudi »družbeno lovišče« (trenutno najizraziteje na Švedskem, Danskem ...) ekstremnih skupin civilne družbe po vsej Evropi.

³⁴ Zato je mogoče pričakovati, da se bodo tudi »informacije« v medijih kvalitativno spremenile tako, da bodo z naslovnice izginile v take ali drugačne »kriminalne kronike«.

da vse kaže, da bodo zadeve vendarle v nekem pomembnem odmerku potekale tudi nasilno. Slab znak in še slabša perspektiva.

B i b l i o g r a f i j a

1. Barcelona, Pietro. *Dallo stato sociale allo stato immaginario*. Torino: Bollati Boringhieri, 1994.
2. Betts, Alexander. *Forced migration and global politics*. London: Wiley-Blackwell, 2009.
3. Boswell, Christina. *The ethics of refugee policy*. Aldershot: Ashgate, 2005.
4. Cohen, Steve. *The emergence of xeno-racism*. Institute of Race Relations, 2005.
5. D'Entrevés, A. P. *The Notion of the State*. Oxford: Clarendon Press, 1969.
6. Del Grande G. *Mamadou va a morire – La strage dei clandestini nel Mediterraneo*. Roma: Infinito Edizioni, 2007.
7. Foucault, M. A. *Critical Reader*, ed. Cauzens H. Basil Blackwell, 1986.
8. Gomez M. A., *Reversing Sail. A History of the African Diaspora*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
9. Goodwin-Gill, Guy S., in J. McAdam. *The refugee in international law*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
10. Harding, Jeremy. *The Uninvited: refugees at the rich man's gate*. Profile Books, 2000.
11. Hathaway, James C. *The rights of refugees under international law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
12. Helton, Arthur C. *The price of indifference – refugees and humanitarian action in the new century*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
13. Jalušič, Vlasta. »The European Legacy in Africa, The African Legacy in Europe.« *Belgrade Journal of Media and Communications*, letn. IV, št. 7 (2015): 79–96.
14. Kenyon Lischer, Sarah. *Dangerous sanctuaries*. Ithaca: Cornell University Press, 2008.
15. King, Robert, in Anthony Loyd. *Democratic Desert: The War in Syria*. Amsterdam: Mets en Schilt, 2014.
16. Kushner, Tony in Katharine Kno. *Refugees in an age of genocid.*, Frank Cass, 2001.
17. Kuzmanič, Tonči. »Ne-več-vojne/več-kot-vojne.« *Časopis za kritiko znanosti*, letn. 34, št. 225 (2006): 103–125.
18. Kuzmanič, Tonči. *Ponovna iznajdba Amerike*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2011.

19. Loescher, Gil, Alexander Betts in James Milnamandaer. *NHCR: the politics and practice of refugee protection into the twenty-first century*. London: Routledge, 2008.
20. Mamdani, M. *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism*. Princeton University Press, 1996.
21. Martin, Susan F. *The uprooted – improving humanitarian responses to forced migration*. Lanham, Maryland: Lexington Books, 2005.
22. Nicholson, Frances in Patrick Twomey. *Refugee rights and realities – evolving international concepts and regimes*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
23. Ortiz, Alex. *The Syrian Conflict and its Grave Origins: From Civil Uprising to War: Surveying Domestic and Regional Political Relations in Syria*. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2014.
24. Popper, K. *Open Society and Its enemies*. Routledge, 1995.
25. Papadopoulou, A. »Smuggling into Europe: Transit Migrants in Greece.« *Journal of Refugee Studies* 17 (2) (2004): 167–184.
26. Rhodes, F. H. *The Greek City States*. Cambridge University Press, 2007.
27. Said, W. E. *Orientalism*. Vintage books, 1978.
28. Sardar, Ziauddin in Robin Yassin-Kassab, ur. »Syria.« v *Critical Muslim, Vol. II*. London: Hurst, 2014.
29. Schmitt, Carl. *Tri razprave*. Ljubljana: Krt, 1994.
30. Stedman, Stephen John in Fred Tanner. *Refugee manipulation – war, politics, and the abuse of human suffering*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2003.
31. Todorova, Maria. *Imagining the Balkans*. Oxford University Press, 1997.
32. Williams, Rhodri C. *Protecting Internally Displaced Persons: A Manual for Law and Policymakers*. Brookings-bern project on internal displacement, 2008. http://www.brookings.edu/papers/2008/1016_internal_displacement.aspx
33. Wittgenstein, Ludwig. *Filozofska istraživanja*. Beograd: Nolit, 1969.
34. Wittgenstein, Ludwig. *Philosophical Grammar*. Oxford Blackwell Publ., 2004.